

DÜNYA'YI TİTRETEN HADİSE: İSTANBUL'UN FETHİ

FEYZA BURHANLI¹

ÖZET

Aynı adlı boğazın (İstanbul Boğazı) güney ağzında ve Avrupa tarafında,boğaza açılan dar bir koy olan Haliç'in güneyindeki küçük bir yarımada üzerinde kurulmuş,daha sonraki dönemlerde genişleyerek Haliç'in kuzey kesimine ve İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına yayılmıştır.Şehrin ilk kuruluş yeri olan küçük yarımada dışarı taşarak zaman içinde çok geniş bir alana yayılmış olması İstanbul adına günümüzde birbirinden farklı iki anlam kazandırmıştır.Bunlardan ilki kendi adını taşıyan boğazın güney ağzında ve Avrupa tarafında,Boğaz'a açılan derin ve oldukça geniş bir koyun (Haliç) güneyinde kalan küçük bir yarımada (İstanbul Yarımadası) üstünde yerleşmiş ve batıdan da surlarla kuşatılmış kesimi ifade ederken ikincisi,bu tarihi yarımada ile birlikte hem Avrupa hem Asya topraklarına yayılmış bulunan bütün yerleşme bölgesini kapsamaktadır.

İstanbul şehri, coğrafi konumu nedeniyle bin yıllardır hemen her milletin ilgisini çekmiş bir yerleşim yeridir. Doğu ile Batı arasında geçiş noktasında bulunan şehir ayrıca ticaret yollarının da kesiştiği noktadadır. Bunun yanı sıra şehrin sahip olduğu kültürel zenginlik şehre duyulan ilginin başka bir yönünü oluşturmaktadır. Bu sebeplerden dolayı her zamanda ve her millet için ayrı bir cazibe merkezi olan İstanbul, tarih boyunca değişik milletlerin eline geçmiş ve yönetim merkezleri olmuştur. İstanbul şehri Osmanlılardan önce de Türkler tarafından kuşatılmıştı. Türklerin ilk İstanbul kuşatması Alanlar tarafından gerçekleştirildi.²

GİRİŞ

NEDEN İSTANBUL?

Coğrafi durumu bakımından İstanbul'un karalar ve denizler arasında bir geçit yerinde bulunması büyük önem taşır.Balkan ve Anadolu Yarımada ları'nı katederek geçen yollar önemli bir engelle karşılaşmadan burada düğümlenir.Boğaz ne karşıdan karşıya geçmeyi güçleştirecek kadar geniş ne de gemilerin gidiş gelişini güçleştirecek kadar dar,kayalık ve sığdır.

1 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Tatih Bölümü Öğrencisi.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Behcet. "İstanbul'u İlk Muhasara Eden Türkler" DarülfCil1unEdebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 2-3. (Ağustos-Tesrin-i Evve] 1339), s. 149 .

İstanbul Boğazı'nın Karadeniz ve Akdeniz kültür alemlerini birleştiren bir deniz yolu olması ayrıca Asya ile Avrupa'yı bağlayan kara yollarının Boğaz'a doğru yaklaşarak burada biribiriyle düğümlenmesi,İstanbul'un bütün tarihi boyunca gelişmesini etkileyen ve bu şehre özel bir kişilik kazandıran önemli bir faktördür.Şehrin İstanbul Yarımadası'nın ucunda (günümüzde Sarayburnu adı verilen mevki) kurulmasını sağlayan coğrafi şartların en belirginini Haliç'in varlığıdır.Karalar içinde 8km. kadar sokularak geniş ve derin bir koy meydana getiren Haliç hem fırtınalardan korunan güvenceli bir liman oluşturmuş hem de Marmara Denizi'yle arasındaki tepelik yarımada sayesinde korunmaya elverişli bir yerleşme yeri hazırlamıştır.İstanbul'un her açıdan elverişli oluşu tarih boyunca birçok kavmin,devletin ilgisini çekmiş ,fethetmek için birçok mücadele olmuştur.

FETHE KADAR NELER OLDU?

Yeni bir hanedanın kurucusu olan Herakleios devrinde Balkanlar'ı hemen bütünüyle ele geçiren Avar ve Slav orduları doğrudan İstanbul'u tehdit etmeye başladı.İran orduları İstanbul'u zaptetmek üzere Avarlarla anlaştı.622-629 yılları arasında süren savaşlar sonunda İran ve Avarlar karşısında kesin başarı sağlandı.

IV.Konstantinos devrinde İstanbul bu defa Emevi Halifesi Muaviye'nin ordularını surlarının önünde gördü (669). Kıbrıs, Rodos, Kos (İstanköy) ve Khios (Sakız) adalarının ele geçirilmesinden sonra 670'te Kyzikos (Kapıdağ) yarımadsının zaptı müslümanların hedefinin İstanbul olduğunu açıkça göstermişti.Büyük taarruz 674'te muazzam bir donanmanın getirdiği kuvvetlerin şehrin karadan ve denizden kuşatmasıyla başladı ve 678'e kadar sürdü.Ancak İstanbul karadan yapılan hücumların müstahkem surları aşamaması ve müslüman gemilerinin Grek ateşiyle (Sıvı Ateş) yakılması sonucunda kurtuldu.İmparatorluk 711-717 yılları arasında saray ihtilalleri ve anarşi içinde çırpınıp durdu.Bu arada İstanbul depremler ve yangınlar yüzünden tekrar tekrar harap oldu.Emeviler Bizans'ın bu durumundan yararlanarak yeniden İstanbul'u kuşattı.Halife Süleyman b.Abdülmelik'in kardeşi Mesleme tarafından kuşarılan başşehir 717'de tahta çıkan III.Leon'un gayretiyle, özellikle Grek ateşi ve şehir surlarının dayanıklılığı sayesinde bu tehlikeyi de atlattı.

Anadolu Selçuklu ailesinden Kutalmış oğlu Süleyman Şah,İznik'in hakimiyetinin ele geçirip Anadolu'da ilk Türk devletini kurdu (1078).Böylece Türkler Boğaziçi kıyılarına kadar ilerleyerek doğrudan İstanbul'u tehdide başladılar.Bizans'ı düştüğü bu durumdan genç kumandan Aleksios Kommenos kurtardı.

Peçenekler,İzmir Beyi Çaka ile anlaşarak 1090-1091 kışında İstanbul'u denizden ve karadan kuşattılar.Aleksios Peçenekler'e karşı Kumanlar'la anlaştı ve 29 Nisan 1091'de Peçenekler'i dağıttı.1096 yılında Haçlı orduları İstanbul'a geldi.Halk dilleri ayrı,inançları farklı ve görüşmeleri dehşet saçan Batılı barbar ordularının İstanbul önünde konakladığı sürece korku içinde yaşadı.Halkı ile aynı korkuyu paylaşmakta olan Aleksios,her şeye rağmen Haçlı reisleriyle anlaşmalar yaparak onlardan yararlanma imkanını buldu,Haçlı ordularının Anadolu'ya geçmesi sağlandı.Haçlılar tarafından kuşatılan Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri İznik Bizans'a teslim edildi (19 Haziran 1097).

İmparator Manuel ile barış antlaşması imzalayan II.Kılıçarslan İstanbul'a giderek 3ay misafir kaldı (1162).Esasen Bizans ile Selçuklular'ın Anadolu'da yüzyıllarca süren hakimiyet mücadelesinie rağmen iki komşu millet arasında kurulan ilişki sadece düşmanca duygular içinde hapsolup kalmamıştı.Aksine bu ilişki,İstanbul ile Konya arasında hoşgörüyeye dayalı bir kültür alışverişinin doğmasını ve kesintisiz sürüp gitmesini sağlamıştı.Böylece XI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Kommenoslar döneminde İstanbul'un kozmopolit hayatında Selçuklu yaşayışının kültür ve sanatının etkileri açıkça görülmektedir.

1291-1354 yılları arasında yangın ve depremler yüzünden İstanbul harap oldu.Bu dönemde İstanbul halkı Sırp ve Osmanlı Türkleri'nin tehdidini hissetmeye başladı.Bizans varlığını sürdürebilmek için bu devletlerin desteğine muhtaç duruma düştü.Türkler'in 1371'de Sırlara karşı kazandığı savaş, Bizans için tam bir darbe oldu.Balkanlar'daki topraklarını kaybeden Bizans, Bulgar Çarlığı ile birlikte artık Türkler'e bağımlı bi devlet haline geldi.Arazisi gittikçe küçülen ve Türkler karşısında askeri ve mali hiçbir gücü kalmamış olan Bizans sonunda İstanbul surlarının çevrelediği bir şehir devleti haline dönüştü.

Osmanlı ordusu ilk defa 1359 yılında İstanbul surlarının önünde görüldüğünde halk büyük bir paniğe kapıldı.İstanbul hem bundan hem de 1391-1400 yıllarında I.Bayezid ve II.Murat tarafından gerçekleştirilen Osmanlı kuşatmalarından kurtuldu.XI.Konstantinos da kendisinden önceki imparatorlar gibi kiliselerin birleştirilmesi konusunu son umut olarak ele aldı ve böylece Avrupa'dan yardım istemeye çalıştı. Papa'nın elçisi İstanbul'a gelerek 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da kilise birliğini ilan etti ve ilk defa Roma usulünde ayin yaptı.Ancak bu durum Bizans halkında büyük bir infial yarattı ve Roma'ya bağlanmaktansa Türk hakimiyetini kabule taraftar olanların sayısı arttı. II.Mehmed 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethederek Bizans hakimiyetine son verdi.

İSTANBUL'UN FETHİ

II.Mehmed ikinci defa ve kati şekilde tahta cülus ettiğinde tek hedefi artık iyice gücünü kaybetmiş olan Bizans'ın başşehri oldu.Daha şehzadelğinde ve tahta ilk çıktığı yıllarda etrafındakilerin de telkiniyle kuşatma için gerekli planlamaları yapmıştı;böyle bir fethi, devletin geleceğinin teminatı ve kurmak istediği cihanşümul siyasetin dayanağı olarak görüyordu.Öte yandan jeopolitik olarak Rumeli ve Anadolu topraklarının ortasında irtibatı daima engelleyen bir konumda bulunması sebebiyle buranın zaptı öncelik kazanmaktaydı.Coğrafi ve siyasi gereklilik yanında böyle bir fethin manevi bakımdan yankı uyandıracağı da hesaplanmıştı. İstanbul'un fetih müjdesini bildiren İslami gelenek, Konstantiniyye'nin fatihi olmak sıfatı dolayısıyla bunu gerçekleştirecek sultana büyük bir manevi güç sağlaycaktı.Devletin imparatorluk sürecine girmesi de buna bağlıydı;zira düşünülen iç reformları uygulayabilmek için böyle bir manevi sığata büyük ihtiyaç duyulmaktaydı.

İstanbul'un kuşatma hazırlıkları oldukça uzun sürdü. Öncelikle böyle bir harekatı kolaylaştıracak ve Boğaz'ı kontrol altında tutacak olan bir hisar daha yapılması planlandı.

1452 Nisan'ında Rumeli Boğaz'ın en dar yerinde yeni bir hisarın inşasına başladı.Boğaz'dan gelip geçen gemilerin kontrol alınmasını sağlayan hisarın yapımı Ağustos 1452'de tamamlandı ve hemen 50.000 kişilik bir kuvvetle ansızın şehir sularının önüne giderek incelemelerde bulundu.Üç gün süren keşiften sonra geri dönüldü.Bu faaliyetler dolayısıyla Bizans İmparatoru Konstantinos Palailogos şehrin ciddi bir tehdit altında bulunduğunu anlamış,Boğaz'dan geçmeye çalışan iki Venedik gemisinin tutulması ve diğerlerinin engellenmesi de Avrupa'da II.Mehmed'in niyetinin kesin biçimde anlaşılmasına yol açtı.Osmanlılar'ın kuşatma hazırlıkları bir an önce yardım temini gerektirdiği için tartışmalar yatıştırıldı ve kiliselerin birleştirildiği ilan edildi.

II.Mehmed'in tahta çıktıktan sonra yerinde bıraktığı,fakat vaktiyle tahttan indirilmesinde oynadığı rolden ötürü iyi hisler beslemediği Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ise yeniçerilere dayanana iktidarının verdiği güçle Bizans'a karşı dostluk siyaseti izlenmesi gerektiğini savunuyordu.Çandarlı'nın bu tavrına rağmen,II.Mehmed onu görevde tutarak diplomasideki maharetinden yararlanmak,Balkanlar'daki yeni tehdit ve oluşumları engellemek istiyordu.İstanbul'un kuşatma hazırlıklarının askeri cephesini II.Mehmed ve yakın adamları olan Şehabeddin,Zağanos Mehmed Paşalar ekibi yürütmekteydi.

II.Mehmed'in bizzat planladığı kuşatma yeni bir teknik anlayış çerçevesinde gerçekleşti.Onun kuşatma taktikleriyle ilgili kitaplar okuduğu ve planlar üzerinde çalıştığı rivayet edilir.Sur boyunun uzun olması kalabalık bir orduyla yapılacak muhasarada müdafiler bakımından bir dezavantajdı,fakat surların kalınlığı ve yüksekliği daha kolay savunma imkanı verebilmekteydi.Yine de sayıca fazla olmayan Bizans askerlerine çok iş düşecekti.II.Mehmed'in bu durumu tahmin ettiği ve planlarını da ona göre yaptığı anlaşılmaktadır.Muhtemelen daha önceki tecrübelerin ışığı altında uzun sürecek bir abluka hareketinin faydalı olmayacağı ve Avrupa'dan gelebilecek askeri ve maddi yardımlara gereken zamanı kaandıracağı hesaplanmış, bir an önce şehrin ele geçirilmesi hedeflenmişti.Öte yandan kılıç gücüyle alınan bir şehrin statüsünün İslami geleneğe göre farklı olduğu ve padişaha tam tasarruf hakkı doğduğu da düşünülmüştü.Nitekim muhtelif kaynaklarda İstanbul'un fethinin gaza geleneğinin bir tezahürü olduğu,buranın memleketin ortasında oluşu yüzünden devletin istikbali için mutlaka alınması gerektiği fikrinde olan II.Mehmed'in kılıç yoluyla kazanılan başarısının bütün İslam dünyası ve tebaası nazarında kendisine daha fazla şan ve şöhrat kazandıracığını hesaba kattığı ima edilmektedir.

Padişah üzerinde büyük bir manevi nüfuza sahip Akşemseddin,Molla Gürani,Molla Hüsrev gibi tanınmış alimler hem onu hem kumandanları manevi bakımdan destekliyorlardı.Özellikle Akşemseddin'in muhalif kesimlere karşı dini açıdan böyle bir fethin gerekliliğini savunduğu ve bu yolda II.Mehmed ve yanındakileri kuvvetle desteklediği, bu sebeple sonradan fethin manevi mimarlarından biri olarak anıldığı bilinmektedir.

Osmanlı ordularının öncüleri 2 Nisan'da surların önünde görüldü ve bunlarla Bizanslılar arasında küçük çaplı bir savaş meydana geldi Ancak bunları büyük bir Osmanlı ordusunun takip ettiğini gören Bizans askerleri derhal geri çekilerek şehrin kapılarını kapattılar, hendekler üzerindeki köprüleri yıktılar ve savunma hazırlıklarına son şekli verdiler.Aynı gün surların önüne gelen II.Mehmed, 5 Nisan'da Lycos (Bayrampaşa) vadisinin sol tarafındaki tepenin üzerinde (Maltepe) otağını kurdu.Daha sonra birliklerini biraz daha öne alarak cephe oluşturdu.

Ayrıca Marmara sahillerinden Haliç'e kadar uzanan sahil surlarını da deniz yönünden teftiş ettirdi,askeri birliklerini öncede hazırladığı plana göre yerleştirdi.Surların önündeki Osmanlı birliklerinin en etkili silahı topları olmuştur.Top ateşinin etkili şekilde kullanıldığı bu kuşatma sırasında devrin kaynaklarına göre bataryalar dikkatle yerleştirilmiş,muhasara boyunca ihtiyaç duyuldukça sık sık yerleri değiştirilmiştir.Muhasara hazırlık faaliyetlerinin tamamlandığı 6 Nisan'da II.Mehmed İslami geleneklere uygun şekilde imparatorudan şehrin teslimini istediysede bu teklif kabul edilmedi.

Kara surlarının uzun süre dayanacağı hesaplandığından daha zayıf olan Haliç Haliç surlarını baskı altına almak için muhtemelen önceden düşünülmüş ve hatta hazırlıkları da önemli ölçüde tamamlanmış olan donanmaya ait bir kısım gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmesi planı devreye girdi.Gemileri karadan çekerek denize indirme işinin birden olmadığı,bunun için önceden uzun süren hazırlıkların yapıldığı hatta gerek insan gücü gerekse makineler (Tursun Bey'de "cerr-i eskal") vasıtasıyla kızaklar üzerinden çekilen gemilerin birkaç gün süren bu işlemler sonrasında Kasımpaşa sirtlarında birbiri peşi sıra dizildiği ve gece ansızın Haliç'e indirildiği sanılmaktadır.Kara surları cephesinde ise Bayrampaşa deresi üzerindeki surlara 6 Mayıs'ta yapılan umumi hücumla muhasara yeniden şiddetlenmişti.

16 Mayıs'ta yer altından büyük bir tünel kazıldı,surların atından geçirilerek şehir içine kadar uzatıldı,fakat Bizanslılar'ca keşfedilen bu tünel karşı taraftan kazılan başka bir tünel vasıtasıyla çökertildi. Daha sonraki günlerde top atışları bütün şiddetiyle sürdürüldü.Özellikle şehir içine düşen güller ve çıkan ses şehirdeki korku ve panik havasını arttırıyordu.Birbiri ardınca kazılan tüneller ise müdafiler tarafından bulunup çökertiliyordu.Fakat gerek halk gerekse askerler dayanma sınırlarının sonuna gelmişlerdi,yedi haftadır süren kuşatma ümitleri yok ediyor,yardım beklentisini giderek zayıflatıyordu.Bundan sonraki 2-3 gün boyunca son bir genel hücum için büyük hazırlıklar yapıldı.Son saldırıyı gerçekleştirmek üzere gerekli planlar tamamlandı.

28 Mayıs'ı 29 Mayıs'a bağlayan gece şenlikler yapan ve etrafı mum donanmasıyla aydınlatan Osmanlı ordusu,gece yarısına doğru surların etrafını gündüz gibi aydınlatan ve Bizans halkına dehşet veren bu ışıkları birdenbire söndürerek son hazırlıklarını tamamladı.Bizans'ın düşüşü ile neticelenen son saldırı 29 Mayıs Salı günü sabaha karşı gerçekleşti.Bu hücum bir yerden değil bütün cephelerden birden başlatılmıştı.Donanma Samatya'ya kadar olan Marmara surlarını abluka altına alıp yer yer azap askerlerini karaya çıkartarak hücumla kaldırırken Edirnekapı ile Topkapı arasındaki kesimde Bayrampaşa vadisi boyunca yıkılmış ve yer yer tamire çalışılmış surlara büyük bir kuvvetle saldırdı.Bizans halkı arasında şehrin düştüğü ve askerlerin içeri girdiği şayiası yayıldı.Halk panik halinde gemilere binebilmek için Haliç Limanı'na inmeye başladı.Topkapı gediğine saldıran kuvvetlerle Edirnekapı ile Canbazhanekapı arasındaki yıkıntılara saldıran kuvvetler iki sur arasında bir süre çarpıştıktan sonra birleşerek Edirnekapı'daki müdafileri çevirmişler, aynı anda üç noktada onları dağıtarak şehre girmeyi başarmışlardır.

Şehrin kılıç gücüyle fethedilmesi İslami teamüle göre yağmaya açık hale gelmesi demektive askerlerin 3gün yağma hakkı bulunuyordu.Şehrin içlerine doğru hemen hemen her taraftan akan Osmanlı askerleri birçok esir alarak Aksaray'da birleştiler ve Ayasofya'ya doğru ilerlediler.Bu arada şehirdeki yerli halkın bir kısmı ve İtalyanlar, Haliç'teki gemilere ulaşarak Marmara'ya açılmayı başardılar.

Şehre giren Osmanlı kuvvetleri bazı yapıları tahrip ederek yağmaya daldılsa da akşama doğru her şey yatıştı. Artık *Fatih* ünvanını hak kazanan II. Mehmed'in şehre girişiyle ordu disiplin altına alındı. Şehirde ölü sayısı 4000 kadardı³.

İSTANBUL'UN YENİDEN İMARI

Fetihten sonra imar hareketleriyle çehresi değişen ve yavaş yavaş Türk-İslam şehri hüviyetini kazanan İstanbul, tarihi yarımada'nın dışına doğru taşmaya başlayarak zaman içerisinde bir imparatorluk merkezinin kozmopolit ve renkli hayatının hakim olduğu, Avrupa ile Asya arasında Karadeniz'in kuzeyi ile Akdeniz'e açılan deniz ve karayollarının birleştiği aynı zamanda farklı kültürlerin kaynaştığı bir metropol haline geldi. Bütün bir imparatorluk zamanla İstanbul merkezli bir kültür ve sosyal yapının etkisi altına girdi.

Fatih'in en büyük kaygısı İstanbul'u dünyanın siyasi ve iktisadi merkezlerinden biri, gerçek bir metropol haline getirmek, nüfuslandırmak, imar etmek, kalkındırmak olmuştur. Nüfusu 30.000'e kadar düştüğü iddia edilen şehir, Patrik Gennadius'a göre, Bizans'ın son günlerinde "fakir ve büyük kısmı gayri meskun bir harabeler şehri" idi. Fatih, şehri yağmasız almaya çalışmış ama başaramamıştı.

Fetihten sonra ilk önceliğini şehrin yeniden nüfuslandırması oluşturunuyordu. Bu maksatla dağılan ahaliyi toplamaya çalıştı. Silivri ve Galata'dan nüfus getirip yerleştirdi. Buna ek olarak Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'a ilk yapılan iskanlardan sonra şehrin ekonomik kapasitesini tespit etmek amacıyla yazılımlarını emretmiş ve bu yapılmıştır. Bursa Beyi Cübbe Ali Bey bu konuda görevlendirilmiş fakat Tursun Bey gerçekleştirmiştir. Sürgün usulüyle şehre nüfus getirip yerleştirme işini saltanatının sonuna kadar uyguladı. Şehrin etrafındaki bölgede harp esirlerinden yerleştirerek yüz kadar köyü ihya etti. Şehre gelen yolları ve köprüleri tamir ettirdi. 1455 kışında meşhur Kapalı Çarşı'nın çekirdeği olan Büyük Bedesten'in yapılmasını emretti. Keza o yıl, şehre bol su getirtmek için su yollarının onarımını emretti. Şehrin göbeğinde yaptırdığı ilk sarayı (Eski Saray) daha sonra uygun bulmadı. Saray burnunda Yeni Saray (Topkapı Sarayı) yaptırdı (1464).

İstanbul'un imarında esas rolü, bütün Osmanlı şehirlerinin kuruluşunda ve inkişafında olduğu gibi, vakıf müessesesi oynamıştır. Osmanlı'nın kamu fikrinden uzak olduğu, yalnız tebaayı istismar fikrine bağlandığı iddiası tamamen yanlıştır. Reayanın refahı bir din vazifesi olarak benimsenmiştir. Bu hayır tesislerine geir elde etmek üzere hamam, çarşı, han gibi tcari tesisler yaparak vakfetti. Aynı şekilde zamanla diğer vezirler de bugün İstanbul'un belli başlı mahallelerini teşkil eden siteler kurdular. Bunların en mühimleri Hoca Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Davud Paşa mahalleleridir. Fatih kendi yaptırdığı cami in etrafında meşhur sekiz (Semaniye) medresesini, çocuklar için bir mektep, Dar'ul-talim, bir hastane (Dar'ul-Şifa), bir imaret inşa ettirdi. Fatih'in yaptırdığı Dar'ul-şifa'da muhtaç kimseler bakılır ve bedava ilaç verilirdi. Semaniye Medreseleri ise, İmparatorluğu'n en yüksek ilim müessesesi olarak yaptırılmış ve başarılı bulunan Müslüman çocuklar kabul edilmiştir. Talebelerin bütün giderleri vakıf tarafından karşılanırdı. Türkistan'dan getirttiği meşhur astronomi alimi Ali Kuşçu'dan istifade ettiği bu medreselerde akli ve nakli ilimler birlikte okutulmaktaydı.

Ömer Lütfi Barkan'a göre İstanbul'un nüfusu 1530'larda 400-500 bin kişi civarında iken, Fernand Braudel ise 16.yy. 'ın sonuna doğru şehrin nüfusunu 700 bin kişi olarak tahmin etmektedir. Bu şekilde fetihten yüzyıl sonra İstanbul gerçekten de her anlamıyla bir imparatorluk başkenti haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti klasik merkezî imparatorlukların bir nümunesi idi. Böyle imparatorluklarda zamanın şartları icabı merkeziyetçiliğin sıkı sıkıya takip edilmesi çok zordur. Çeşitli ırk, dil ve kültürlerin korunması maksadıyla ortaya çıkan bölgeselleşme cereyanı, bazı üniter devletleri bölgeler teşkil etmeye sevk etmiştir. Ekonomik, siyasî, kültürel sebeplerle veya emniyet ihtiyaçları gerekçesiyle teşkil edilen bölgeler, ekonomik, idarî, siyasî veya kültürel bölge şeklinde tezahür edebilir. Bölgesel devlette tek bir siyasî merkez olmakla beraber, idarî yapı bir örnek değildir. Bir kısım halk topluluklarına siyasî otonomi ve buna bağlı olarak siyasî teşkilâtlanma imkânı verilmiştir.⁴

FETHİN TÜRK VE DÜNYA TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

1) Türk ve İslam Dünyası Açısından Önemi

İstanbul'un fethi bütün Türk tarihinin en önemli hadiselerinden birini teşkil ettiği gibi Malazgirt'i bile geride bırakmakta ve tarihte Türk Milletine nasip olmuş en şerefli hadise olarak sayılmaktadır⁵. Bu fetih Osmanlıların Avrupa'daki en büyük engellerinden birini ortadan kaldırmış, Osmanlı ordularının bütün Avrupa'yı fethetmemeleri için bir sebep kalmamıştır⁶. İstanbul'un Türklerce alınması sonucu Ortaçağ kapanmış, bir yenisi olan Yeniçağ insanlığı açılmıştır⁷. Avrupa'da Tuna ve Sava ırmaklarına, Asya'da Fırat ve Toroslar'a kadar yayılan memleketleri zaptedip, çok genişleyen ve iki kıtanın birleştiği yerde Doğu Roma imparatorlarının payitahtını fethederek, bu iki parçayı birbirine birleştiren Osmanlı Devleti, artık gerçekten bir imparatorluk olmuştur. İstanbul'u aldığından dolayı kendisine "*Fatih*" unvanı verilen II. Mehmed zamanında Osmanlı İmparatorluğu tamamen kurulmuştur. İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesinin en mühim sonuçlarından biri de Türk denizciliğinin kuvvetlenmesidir. İstanbul'u denizden korumak, Boğazlara hakim olmak ve deniz ticaretini ellerinde tutmak isteyen Türkler, bu fetihle kısa zaman içinde donanmaya kuvvet vererek Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmişlerdir. Bilgili ve cesur denizcilerin idaresindeki kuvvetli donanmaları ile de bütün Akdeniz'e hakim olmuşlardır⁸. Kuzey ve Doğu Avrupa'dan gelen ticaret yolları ile Karadeniz ve Akdeniz arasındaki su yollarının denetimi de Osmanlıların eline geçmiştir.

4 Nalbant, 302 .Alıntıl原因 Prof.Dr. Buğra Ekinci ,Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler s.3.

5 ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, C.II, İstanbul,1983, s.454.

6 Ahmet Efe; Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Ankara, 1990, s.129.

7 E.Roytson Pike- Ronal Seth; Dünyamızı Değiştiren 100 Büyük Olay, (Çvr. P. Gülen- Ömür Arıt), İstanbul, 1970, s.78.

8 N. Kurtuluş; Faruk; Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi, İstanbul,1953, s.19.

İstanbul'un fethi İslam Dünyası'nca da "*Feth-i Mübin*" olarak isimlendirilmiştir. İslam'ın şan, şeref ve yüceliği yeniden ilan edilmiş ve fethin şerefine çok büyük şenlikler ve gösteriler yapılmıştır. İslam aleminin bu derece sevince boğulmasının dinî sebepleri çok derinlerdedir. Çünkü İstanbul, Müslümanlar için bir ideal olmuşsa da Emeviler ve Abbasiler zamanında alınamamıştır. Hz. Muhammed, İstanbul'un fethini ve fethi başaracak orduyu saadetle ilan etmiştir. Böylece İstanbul'un fethi bütün Türk ve İslam tarihinin en mühim olayını teşkil etmiştir⁹. Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra kendisini Roma İmparatorluğunun yegane meşru varisi saymıştır. Nitekim, 1466'da bir Rum alimi Fatih'e "*Romalılar ve Dünyanın İmparatoru*" unvanını vermiş ve şu sözleri söylemiştir: "*Kimse şüphe etmesin ki sen Romalıların imparatorusun, imparatorluk merkezini hukuken elinde tutan kimse imparatorudur. Roma İmparatorluğunun merkezi de İstanbul'dur.*" Çağdaş batılı yazar ve sanatçılar da ona aynı görüşle bakmış ve aynı şekilde hitap etmişlerdir¹⁰.

2) Bizans ve Avrupa Tarihi Açısından Önemi

İstanbul'un Türkler tarafından fethi neticesinde yaşayışı ile, düşüncesi ile, ihtirasları ve taassubu ile 1000 yılı dolduran bu Avrupa orta zamanları kapanmıştır. 1000 yıl yaşamış olan Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) sona ermiştir. İstanbul'un fethiyle Batı alemi, Doğu'dan ümidini kesmiş, Doğuyla yaptığı ticarî münasebetlerden elde ettiği menfaatlerini başka sahalarda aramak zorunda kalmış, kendisine kapanan Karadeniz ve Doğu Akdeniz yolları yerine başka deniz yolları bulmayı tercih etmiştir¹¹. İstanbul'un fethi ile Katolik-Ortodoks ittifadı yani Hristiyan aleminin birliği de bir hayal olmuştur¹². İstanbul'un fethedilmesi Avrupa'da az bir ilgi uyandırmıştır.

Osmanlıların, Hristiyan dünyasının en önemli merkezlerinden birini ellerine geçirmeleri Avrupa'da hiç bir dehşet ve acıma duygusu uyandırmamıştır¹³. Çünkü Avrupa ülkelerinde koyu dinî tutuculuğun yerini yavaş yavaş aklın almaya başlaması bazı devletlerin siyasî olaylar ve iç sorunlarla uğraşmaları sebebiyle İstanbul'un fethi, Batı'da fazla tepki yaratmamıştır¹³.

Papanın, İstanbul'un fethi üzerine Osmanlılara karşı bir harekât hazırlamak gibi düşüncesi bulunmaktadır. Bu harekâta yanına yardımcı olarak Arnavutluk Beyi İskender Bey ile Macar Krallığı eski naibi Hunyadi Yanoş'u yanına almak için faaliyetlerde bulunmuş, Mukaddes Roma-Germen İmparatoru III. Friedrich de Türklere karşı bir haçlı seferi hazırlanması için Roma'da bir toplantı yapılmasını istemiş, Napoli Krallığı ile Venedik Cumhuriyeti de yapılması düşünülen bu sefere kuvvet ve para vereceklerini bildirmişlerdir. Fatih'in zorlaması üzerine Sırbistan'dan kaçmış olan Georgije Brankovic de bu faaliyetlere katılmıştır. Fakat bütün bu hareketler olumlu bir sonuç vermemiş, Türk'ün ezici kuvvetinden çekinen devletler bu teşebbüsten vazgeçmişlerdir¹⁴.

9 Y. Öztuna; a.g.e., s.454.

10 YÜCEL Yaşar; " Reformcu Bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmet ", Belleten, C.LV, Ankara,1 Nisan 1991. ,s. 80 .

11 DANIŞMAN, Zuhuri; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.IV, S.108,İstanbul,1965.

12 Y. Öztuna; a.g.e., s.456.

13 Yaşar Yücel-Ali Sevim; Türkiye Tarihi, C.II, Ankara, 1990, s.140.

14 N. Kurtuluş; a.g.e., s.21.

İSTANBUL'UN FETHİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

İstanbul'un fethi Avrupa tarihinin de en önemli olaylarından biri sayılır. Fethin çağdaşı olan Hristiyan yazarlardan günümüz yazarlarına kadar Avrupalılar, İstanbul'un fethini ve Bizans'ın düşmesini çeşitli şekillerde değerlendirmişlerdir ¹⁵. Asya tarihinin büyük uzmanı Rene Grousset, *“Osmanlı Türkleri sonunda Roma İmparatorluğu'nun fethi misyonunu başardılar. Çünkü birbirini izleyen çok büyük hükümdarlara sahip olmak şansına erdiler. Osmanoğulları düşmanlarıyla kıyas kabul etmez askerlik dehâsı taşıyorlardı ne istediklerini biliyorlardı. Fetihten gayri hiç bir ülkü taşıyorlardı. Sonunda müstesna bir hanedan olan Osmanoğulları, Hz. Peygamber'in seferlerindeki kutsal amacı asırlar sonra canlandırdılar ve gerçekleştirdiler”* demektedir. Tarihçi Hammer'e göre *“Bizans İmparatorluğu'nun düşmesi bin yıllık bir mevcudiyetten sonra taht şehri İstanbul'un Türklerin eline geçmesi Avrupa milletleri için uzun bir mücadele devresi açmıştır. Bu mücadele Avrupa için felaketli geçecektir”* ¹⁶.

Belçikalı tarihçi Jacques Pirene şu değerlendirmeyi yapar: *“İstanbul'un fethinden sonra top silahı, bütün Avrupa ordularınca kabul edildiği gibi gemilere de kondu. Avrupalılar, Araplardan da pusulayı öğrendi. Avrupa'nın Osmanlı fetihleri ile yolları kesildiği gibi altın stokları erimiştir. Altın aramak için pusula ve topu da elde edince açık denizlere çıkmaya can attılar. Böylece yeni bir çağ başladı”*. Fransız Bizans uzmanı Gustave Schlumberger'e göre *“İstanbul'un fethi cihan tarihinin en önemli olaylarından biridir. Tarihin bütün akışını değiştirmiştir. Ortaçağı kapatıp, Yeniçağı başlatmıştır.”* Osmanlı tarihi uzmanlarından Franz Babinger *“İstanbul'un Türklerce fethi tarihin en mühim anlarından biri belki en mühim anıdır”* şeklinde değerlendirme yapmaktadır. Asya tarih ve coğrafyasının büyük uzmanlarından olan Fernand Grenard, şöyle der: *“Osmanlı Tarihini kavrayabilmek için Osmanoğullarını, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ikinci kurucuları olarak incelemek gerekir. Osmanoğullarının Roma imparatorlarının yerini aldıklarını, onların meşru halefi olduklarını, onların unvanlarını (Kayser-i Rum) kullandıklarını Fatih'in çağdaşı olan Bizans tarihçileri Dukas, Chalcondyles, Kritovulos, Trapezuntios dikkatle belirtmişlerdir”* ¹⁷.

Bernard Lewis ise *“İstanbul'un fethi ile Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiğini, gelenekçi İslam ile hudut bölgelerinde yaşayan İslam'ın bütünleştiğini ve Osmanlı uç beyliğinin bir imparatorluk haline geldiğini belirtir”*. Fetihten sonraki yüzyıllar boyunca bu şehrin dünya politikasında ne kadar önemli yer tuttuğunu Fransa İmparatoru Napolyon'un şu sözleri de ortaya koymaktadır: *“İstanbul, dünya imparatorluğu demektir”* ¹⁸.

15 Yılmaz Öztuna; “Batılı Yazarlara Göre Fetih ve Fatih”, Tarih ve Medeniyet Dergisi, Mayıs, 1994, İstanbul, s.15.

16 Y. Öztuna; a.g.e., s.456-458.

17 Öztuna; “Batılı Yazarlara Göre Fetih ve Fatih”, a.g.e., s.16.

18 Ercüment Kuran; “Fethin Türk, İslam ve Batı Tarihindeki Yeri”, Tarih ve Medeniyet Dergisi, Mayıs, 1994, İstanbul, s.30.

SONUÇ

Sonuç olarak; Fatih Sultan Mehmet eliyle kazanılan bu mübarek belde, ecdadın eserlerinde daima “ *Feth-i Celil*” veya “ *Feth-i Mübin*” adları ile anılmış ve İstanbul şehri de sık sık Ku’ran dili ile “*Belde-i Tayyibe* “ sıfatını kazanmıştır. Böylece Latinlerin istilasından sonra gittikçe harabeye dönen nüfusu 50.000 civarına inen bu bin yıllık şehir, ahlak ve sükût yönünden de ölmüş durumda idi. Fetih, İstanbul şehrine hayat ve medeniyet getirmiş, Türk-İslam medeniyeti ve mefkuresi, yüksek ahlak ve nizamının da merkezi olmuştur. Gökkuşbuğ ile rekabet eden muhteşem camileri, Allah'a niyazı temsil eden zarif minareleri, her köşesini dolduran evliya ziyaretgâhları ile bu “*Mübarek Belde*” gerçekten İslam'ın kudsîyetine boğulmuştur. Şehir, ilim ve kültür eserleri, sarayları, hayır, ticaret ve sanat müesseseleri ile yalnız Türk-İslam medeniyetinin değil dünyanın da en büyük merkezi haline gelmiştir ¹⁹.

19 TURAN, Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C.I-II, Nakışlar yay., İstanbul,1981 s.388.

KAYNAKÇA

İSLAM ANSİKOLPEDİSİ, Cilt-23, İstanbul Maddesi

TÜRKLER ANSİKLOPEDİSİ, Cilt-9, Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un Fethi ve Etkileri, DOÇ.DR.KENAN İNAN, s.279-286.

THE GREAT OTTOMAN TURKISH CIVILIZATION,Cilt-1,s.39-48.

TURAN, Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C.I-II, Nakışlar yay., İstanbul,1981.

YÜCEL, Yaşar; “ Reformcu Bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmet “, Belleten, C.LV, Ankara,1 Nisan 1991.

DANIŞMAN, Zuhuri; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.IV, İstanbul,1965.

KURTULUŞ, Faruk; Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul’un Fethi, İstanbul,1953.

ÖZTUNA, Yılmaz; “ Batılı Yazarlara Göre Fetih ve Fatih”, Tarih ve Medeniyet Dergisi, Mayıs,1994

ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, C.II, İstanbul,1983.

GÜNDÜZ,AHMET, “İstanbul’un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk- İslam ve Avrupa Açısından Önemi”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 5, Sayı: 17, Bahar 2008, s.51-66.

İNALCIK,HALİL,Çev: İbrahim Kalın, İstanbul :Bir İslam Şehri

PROF. DR. EKREM BUĞRA EKİNCİ, Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler

DR. HALDUN EROĞLU, Osmanlılar'ın 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları

İNALCIK,HALİL,Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),Yapı Kredi Yayınları, 20.Baskı,Ocak 2015, s.s.285.

